

DAHİLDE İŞLEME REJİMİ'NİN İHRACAT VE İTHALAT ÜZERİNE ETKİLERİ(1996-2016)

The Effects Of Inward Processing Regime On Export And Import (1996-2016)

Öğr.Gör. Ümit Engin TEKİN
İstanbul Gelişim Üniversitesi İstanbul/Türkiye

Tekin, Ü.E. (2017). “Dahilde İşleme Rejimi’nin İhracat Ve İthalat Üzerine Etkileri (1996-2016)”, Vol:3, Issue:16;
pp:192-206 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
11/10/2017
Makale Yayın Kabul Tarihi
The Published Rel. Date
15/11/2017

Anahtar Kelimeler

Dahilde İşleme Rejimi, Ekonomik
Etkili Gümrük Rejimi, İhracat
Teşvikleri, İhracat, İthalat

Keywords

Inward Processing Regime,
Economic Effective Customs
Regime, Export Incentives,
Export, Import

ÖZ

Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde, farklı dış ticaret politikaları uygulanmıştır. Bu politikaların seçimi ve zamanı, hem ulusal hem de uluslararası konjonktür dikkate alınarak analiz edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. 1970 petrol krizi ile beraber dünya ekonomisindeki liberalleşme eğilimi 1980’li yıllara geldiğimizde küreselleşmenin de etkisiyle ülkeler arasında bütünleşmeye ve ticaretin serbestleşmesine yol açmıştır. Ülkemiz 24 Ocak 1980 kararlarıyla bu sürece dahil olmuş ve ülke ticaretini serbestleştirme adımları atmıştır. Bu adımlar arasında yerini alan ihracatı teşvik uygulamaları 1996 yılında AB ile yapmış olduğumuz Gümrük Birliği anlaşması ile Avrupa Birliği Gümrük Mevzuatı çerçevesinde belli başlı sistemlere devşirilmiştir. Bunlardan en yaygın kullanılan Dahilde İşleme Rejimi, ihraç edilecek mamul içerisindeki ithal mallarının maliyetini azaltma yolu ile ihracatı teşvik etmeyi hedefleyen bir ekonomik gümrük rejimidir.

Bu çalışmanın amacı; DİR sisteminin yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmektir. Bu kapsamda 1996-2016 yılları arasında DİR net ihracat, döviz kullanım oranı, toplam ihracat ve ithalat içerisinde DİR çerçevesinde yapılan ihracat ve ithalat verileri incelenerek dahilde işleme rejiminin Türk dış ticareti üzerindeki etkileri irdelenmiştir.

ABSTRACT

In Turkey, different foreign trade policies have been implemented in the historical process. The choice and timing of these policies, both national and international conjuncture, has been taken, analyzed and put into practice. The 1970s oil crisis and the liberalization tendency in the world economy led to the integration of the countries and the liberalization of trade with the influence of the globalization in the 1980s. Our country has been involved in this process with the decisions of January 24, 1980 and the country has taken steps to liberalize its trade. Among these steps, export promotion practices have been put into practice in the frame work of the Customs Union Agreement with the EU in 1996 and the European Union Customs Legislation. The most commonly use inward process processing regime is an economic customs regime aimed at encouraging exports by reducing the cost of imported goods in the goods to be exported.

The purpose of this study is; It is possible to reveal the export and import tariff effects from the date when the DIR system enters into force. In this context, DIR net exports, foreign exchange rate, export and import data within the frame work of total exports and imports between 1996 and 2016 were examined and the effects of the processing regime on Turkish foreign trade were examined.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte hızlanan bilgi akışı sayesinde uluslararası ticaret etkinlikleri artmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri, kitle iletişim araçları ve sistemlerinin seçeneklerinde oluşan gelişmeler ile dünyanın her yerinden her an bilgi almak ve göndermek olasıdır. Hızlanan ve kolaylaşan bilgi ve iletişim etkinlikleri, kültürlerin birbirleri ile ilişkilerini ve etkileşimlerini de arttırmalarını ve küreselleşmenin ekonomik boyutunda ticari faaliyetlerin gelişmesini sağlamaktadır (Tanrıbilir ve Şen, 2005: 129-131). Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme konusunda iki temel dış ticaret politika kuramları bulunmaktadır. İthal ikamesine dayalı sanayileşme ve ihracat odaklı sanayileşme modelleri farklı dönemlerde farklı ülke ve ülke grupları tarafından kullanılmıştır. Tarih içerisinde her iki teoride tartışılmış, olumlu ve olumsuz tarafları ortaya konulmuştur. İçlerinde J.S. Mill ve Ricardo’nun da bulunduğu bazı klasik iktisatçılar, serbest dış ticaretin dünyadaki kaynakların daha etkin kullanma imkanı sağlaması yanında, ülkelere kendi ülkeleri dışında geniş pazar imkanı vermesi nedeniyle tercih edildiğini savunmaktadırlar. Karşılaştırılmalı üstünlükler teorisi” olarak adlandırılan bu görüşler neoklasik iktisatçılar tarafından da geliştirilerek tekrarlanmıştır. Neoklasik iktisatçılara göre serbest dış ticaret iç pazarlarda tekelleşmenin önlenmesi, teknolojik gelişmenin yaygınlaştırılması, ihracat

teşvik ve sübvansiyonların azaltılması ve yabancı sermaye hareketlerine imkan sağlaması yolu ile serbest dış ticaret uzun vade de milli gelir ve istihdamı arttırmak suretiyle ekonomiye ivme kazandıracağını ifade etmektedir.

Ancak 18. Yüzyıldan itibaren özellikle yeni kurulan sanayilerin gümrük yolu ile korunması yönünde görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Örneğin Amerikalı iktisatçı Alexsander Hamilton (1757-1804) bağımsızlığını yeni kazanan Amerika'nın sanayi üretimini güçlenmesi için Amerikan mallarının İngiliz mallarına karşı korunması gerektiğini ileri sürmüştür. Henry Carey bu konuda daha da ileri giderek Amerika'nın himayeci politika izlemesi halinde İngiliz himayesi altında olacağını savunmuştur. Bu fikirlerden esinlenen FrederickList (1840) Ricardo'nun serbest dış ticaret kuramının, dış ticaretin yarattığı dolaylı etkileri dikkate alınmadığı ve farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle serbest dış ticaret koşulları içinde rekabet edemeyeceğini savunmuştur. List'e göre az gelişmiş ülkelerin sanayi malları gelişmiş ülkelerin mallarıyla rekabet edebilir düzeye gelinceye kadar dış ticaret yoluyla korunmaları gerektiği ifade etmiştir (Eryılmaz, 1994: 15).

2. Dünya Savaşı öncesi ülkelerarası çıkmazlar ve savaş sonrası ortaya çıkan yıkım ülkeleri birbirleri ile bütünleşme yoluna itmiştir. Bu amaçla yıkımdan çıkan ülkeler ticareti serbestleştirilmeyi korumaktan önce tutmuşlardır. Çünkü korumacı tavır takınan bir ülkenin karşısında yine korumacı bir tavır ile karşılaşacağı, ülkelerin tek tek veya bir bütün olarak kendi çıkarlarını koruma eğilimleri ticareti yavaşlatacağı ve savaş öncesi durumun ortaya çıkabileceği düşünülmüştür. Aynı zamanda savaş sonrası ticarete oluşan yıkımın ticaretin serbestleştirilmesiyle her ülkenin yıkılmış olan sanayi yapısını daha hızlı onarabileceği varsayılmıştır. Ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla 1947 yılında kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT), dış ticaret hacminin artırılması yoluyla dünya refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir. Tarife ve tarife dışı tedbirler yolu ile ulusal ekonomilerin korunmasını destek vermemiş, makul şartlarda hem korumayı hem de rekabetin sağladığı dinamikleri canlı tutmayı prensip edinmiştir. Örneğin haksız rekabet araçlarının ticarete koruma aracı olarak kullanmaları tercih edilmezken anti damping ve sübvansiyon kodları ile ülkelerin ulusal üreticilerini korumalarına izin verilmiştir.

Dünya'da 1971 yılına gelindiğinde BrettonWoodssistemi içinde kullanılan sabit kur rejimi yerini dalgalı kur rejimine bırakmış ve bu değişimle beraber hacimleri giderek artan uluslararası sermaye hareketleri dünya ekonomisi için hızlı büyümenin bir aracı olmaya başlamıştır (Rodrik,2011: 89-111). Bu değişim ülke ve ülke gruplarını hareketlendirmeye başlatmıştır.Teknolojinin de etkisiyle sermaye hareketleri yanında iletişim, haberleşme, lojistik ve şirketlerin örgüt yapıları yeni düzenin oluşmasında yardımcı olmuş ve liberalleşmenin dünyaya adaptasyonunu kolaylaştırmıştır(Şen, 2017: 1-9).

Ülkemiz açısından baktığımızda ise 1913-1950 yılları arasında devlet yolu ile ithal ikameci bir dış ticaret politikası uygulamıştır. 1950-1980 yılları arasında devlet, özel sektör üzerindeki ağırlığını günden güne azaltarak özel sektörün önderliğinde ithal ikameci bir dış ticaret politikası tercih etmiştir. 1980 sonrası ise tercih edilen politika, ihracat odaklı dış ticaret politikasıdır(Pamuk, 2015: 15).

24 Ocak 1980 kararları ile devam eden ithal ikame yolu ile büyüme modeli dünya ekonomisindeki değişkenlerinde etkisiyle evrilerek o zamana kadar kullanmış olduğu büyüme modelinin tam zıttı olarak ifade edilecek ihracat odaklı büyüme modeline geçmiştir. İç talep daraltılarak üretimin ihracata yönlendirilmesi sağlanmıştır. Üretimde kullanılacak ara malı, yarı mamul ve ham madde ise ithalatta serbestleşme yoluyla elde edilme yoluna gidilmiştir. Bu amaçla; ihracat yolu ile ekonominin büyümesi için KDV iadesi, istihdam yardımı, eğitim yardımı, Eximbank yolu ile finansman kolaylığı, fuar katılım desteği gibi uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. İthalatın kolaylaştırılması amacıyla ise gümrük vergisi, katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), kaynak kullanımı destekleme fonu KKDF muafiyeti ile ihracatçının istediği ithal malına dünya piyasası fiyatlarıyla ulaşma imkanı sağlanmıştır (Selen, 2005: 189).

Dünya ticaretinde oluşan sermaye hareketliliğindeki serbestliğin yanı sıra ülkeler arasında oluşan bütünleşmelere de ayak uydurmak amacıyla Türkiye, 1959 yılında AET ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Bu kapsamda Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde Anlaşma'nın amacı şöyle belirtilmektedir: "Türkiye

ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirir." Ankara anlaşması taraflar arasında üç dönem (Hazırlık-Geçiş-Son) baz alınarak ele alınmıştır. Hazırlık dönemi, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle beraber 1 Ocak 1964 tarihinde başlamış olup 5 yıl sürmesi hedeflenmiş olmakla birlikte yapılan başvurulara rağmen geçiş döneminin koşullarını belirleyecek Katma Protokol'ün hazırlanmasının uzun sürmesinden dolayı 1 Ocak 1973 tarihinde tamamlanmıştır (Şenol ve Sayılğan, 2010; 41). 1973 yılında imzalanan Katma Protokol, 22 yıllık bir geçiş ve son dönem sonucunda sermaye, mal ve hizmet ticaretindeki bütünleşmenin tamamlanması hedeflenmiştir. 22 yıllık sürecin sonuna gelindiğinde 1996 yılında Gümrük birliği anlaşması Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Gümrük birliği ile 1980 yılında alınmış olan ihracat odaklı büyüme stratejisi büyük bir ivme kazanmıştır. Gümrük birliği Avrupa pazarıyla olan ticaretimizin hızla artmasında bir süreç ve Avrupa ile bütünleşmemiz açısından önemli bir anlaşma olarak görülmüştür. Ticaret hacminin artmasının yanında ticaret ile ilgili Avrupa'da yapılacak olan kanun değişikliklerinin de takip edilerek en kısa sürede ulusal mevzuatımızda yerini alması taahhüt edilmiştir. Bu amaçla gümrük, ticaret, fikri ve sinai mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler 1996 yılından itibaren yeniden ele alınmış ve ülkenin gümrük mevzuatı ile ilgili bütünleşmesi 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 05.02.2000 tarihinde yürürlüğe girmesiyle ihracat odaklı büyüme modeline paralel kanun ve yönetmelikler hayata geçirilmiştir. AB uyum yasalarının DTÖ üyeliğinden doğan yükümlülükler çerçevesinde ele alınmasından dolayı AB ile sağlanan uyumun otomatik olarak DTÖ ile de uyumu sağladığı görülmektedir.

4458 sayılı gümrük kanunu içerisinde ekonomik etkili bir ihracat teşvik sistemi olarak düzenlenen ve kullanılan dahilde işleme rejimi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda DİR'in kavramı, amacı, işleyiş mekanizması, rejimin avantaj ve dezavantajları, 1996-2016 yılları arasında Türk dış ticaretine etkileri analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Dünya piyasa fiyatlarından mamul temin etmek suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak, ihraç pazarlarını geliştirmek ve ihraç ürünlerini çeşitlendirmek amacıyla 2005/8391 sayılı dahilde işleme rejimi kararı hazırlanmıştır. Aynı zamanda dahilde işleme rejimi kapsamında tedbirlerin bir usul ve esas içerisinde düzenlenmesi amacıyla 2005/1 sayılı dahilde işleme rejimi tebliği yürürlüğe girmiştir. 17/1/2005 tarihli ve 2005/8391 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki "Dahilde İşleme Rejimi Kararı"na istinaden dahilde işleme tedbirlerinin uygulama usul ve esaslarını belirlemek 2006/12 sayılı dahilde işleme rejimi tebliği yayınlanmıştır. Ayrıca Dahilde işleme rejimine ilişkin işlemlerin bilgisayar veri işleme tekniği yoluyla yapılmasına yönelik uygulama usul ve esaslarını kapsayan 2007/2 sayılı tebliğ ile Dahilde İşleme Rejimi Değerlendirme Kurulunun çalışma usul ve esaslarının düzenlenmesine ilişkin 2010/9 sayılı tebliğ yayınlanmıştır. Ayrıca kanun ve yönetmelik kapsamında dahilde işleme rejimi ile ilgili hükümler 4458 sayılı gümrük kanununun 108-122. maddeleri, gümrük yönetmeliğinin 349-369. Maddelerinde yer almaktadır (Öğüz, 2000: 28).

2. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ VE İŞLEYİŞ MEKANİZMASI

Dahilde işleme rejimi, "yurt içinden temin edilemeyen ham madde, yarı mamul, mamul, ambalaj ve işletme malzemelerinin gümrük vergileri ve ithalata bağlı diğer vergileri teminata bağlanarak ithal edilmesi ve ithal edilen eşyanın işlenmesi sonucu elde edilen eşyanın ihracı halinde şartlı muafiyet sisteminde teminatın iadesi / geri ödeme sisteminde tahsil edilen vergilerin geri verilmesi şeklinde ihracata destek sağlamak amacıyla düzenlenmiş bir ekonomik etkili rejimdir" (Gümüş, 2006:35).

Başka bir tanımda "Dış ticaretçilerin öngörülen süre zarfında işlendikten sonra ihraç etmeleri şartıyla, ihraç mallarının üretimi için ihtiyaç duydukları malları, ithalatta alınması gereken her türlü vergiden ve diğer ticaret politikası önlemlerine (kota, anti-damping, anti- sübvansiyon) tabi olmaksızın teminat karşılığında ithal edilmelerine olanak sağlayan sistemdir (Kemer, 2005:125). Daha kısa bir ifadeyle, ihracat yapma taahhüdü vermek şartıyla üretimde kullanılacak ham madde ve yarı mamullerin ithal edilmesi esnasında uygulayacak Gümrük vergisinden muafiyet sağlayan bir ihracatı teşvik sistemidir.

Dahilde işleme rejiminin bir ihracat teşvik sistemi içerisinde kullanım amacı; ülke ekonomisinden temin edilecek ham madde, ara malı imalatının ülke sınırlarında yüksek fiyatlarda seyrettiği dönemlerde ihracatçılara dünya piyasa fiyatlarından ham madde ve ara malı temin etme imkanı

sağlamaktır. Böylece yüksek vergiye tabi girdi mallarının dahilde işleme rejimiyle Türk ihracatçısının vergi yüküne maruz kalmasını engelleyerek ihracatın maliyetini azaltarak ihracatı arttırmak, ihraç ürünlerini çeşitlendirmek ve uluslararası piyasalarda ihracatçıya rekabet gücü kazandırmak amaçlanmıştır. Ucuz ham madde temini sağlayan ihracatçı; uluslararası piyasada düşük maliyetle üretim yapabilmekte, uluslararası pazarda ürününü daha rahat pazarlayabilmektedir.

Eşyanın montajı, kurulması ve diğer eşya ile birleştirilmesi dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması, eşyanın işlenmesi, eşyanın yenilenmesi, tamir edilmesi, işlem görmüş ürünler içinde bulunmayan ancak bu ürünlerin üretilmesini sağlayan veya kolaylaştıran önceden belirlenmiş bazı eşyaların kullanılması dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan işleme faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu şekliyle elde edilen ürünlere işlem görmüş ürün diyoruz ve bu statüde değerlendiriyoruz. İşleme faaliyetleri sonucunda elde edilen işlem görmüş ürün dışındaki ürünlere ise ikincil işlem görmüş ürün diyoruz. Örneğin yurtdışından ithal edilen buğdayın ülke içerisinde işlenerek makarna, un haline getirilmesi bu ürünleri işlem görür ürün statüsüne sokarken bu işlem esnasında çıkartılan kepek ise ikincil işlem görmüş ürün olarak kabul edilmektedir.

Dahilde işleme rejimi, sektörel anlamda sanayi, imalat, tarım ve tekstil alanlarında, ayrıntılı mal tanımlamaları açısından ise bitkisel ürün, cam, çimento, demir-çelik, dokuma-giyim, elektronik eşya, gıda-içki, kağıt, makine, seramik, taşıt cinsi ve benzeri eşyaya yönelik olarak düzenlenebilmektedir. Bunun yanı sıra aşağıdaki işleme faaliyetleri kapsamında da rejim kullanılmaktadır.

- ✓ Elyaf, iplik, ham ve mamul mensucat gibi temel tekstil ham maddeleri ile tekstil ve deri kimyasal maddeleri dışında kalan yardımcı maddelerin (tela, etiket, düğme, fermuar, çıtçı, rivet, askı, kuşgözü, şerit, kordela, lastik vb.) 10.000 ABD Dolarına kadar yapılacak ithalatını müteakip, ihraç ürünlerinin elde edilmesinde kullanılması,
- ✓ Kıymetli maden ve taşların ithalatını müteakip, işlendikten sonra ihraç edilmek üzere işçiliğe tabi tutulması
- ✓ Eşyanın korunması, görünüş ya da satış kalitesinin iyileştirilmesi, yeniden dağıtım veya yeniden satış için hazırlanmasına yönelik işlemler,
- ✓ Eşyanın montajı, kurulması, diğer eşyayla birleştirilmesi, bir araya getirilmesi veya ihraç edilecek eşyanın tamamlanması dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması,
- ✓ Eşyanın yenilenmesi ve düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi veya boyanması,
- ✓ Eşyanın elden geçirme ve ayarlar da dahil olmak üzere onarımı,
- ✓ Eşyanın baskı işlemine tabi tutulması, asorti edilmesi, etiketlenmesi, ambalajlanması, temizlenmesi, elenmesi, fiziksel boyutunun değiştirilmesi, kavrulması veya kabuğundan ayrılması,
- ✓ Fide ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesme çiçek yetiştirilmesi,
- ✓ Filmaşın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere çivi ve tel üretimi,
- ✓ Rulo sacın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesilmiş sac elde edilmesinde kullanılması,
- ✓ Bedelsiz olarak ithal edilen eşyanın işleme faaliyetine tabi tutulması (Tarım ürünlerindeki bedelsiz ithalat ve tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde 150.000 Avroyu aşan bedelsiz ithalat hariç olmak üzere)(Ceyhan,2006:48).

Sistemin yurtiçi üreticiyi olumsuz etkilememesi, sektörün ithal ham maddeye bağımlılığının artmasını engellemek ve cari açığı arttırıcı etki yaratmaması amacıyla karar vericiler belli başlı önlemler bulunmaktadır. Bu önlemlerin başında döviz kullanım oranı gelmektedir. Döviz kullanım oranı, ithal edilen eşyaya ilişkin CIF ithal değerinin, ihraç edilen işlem görmüş ürüne ilişkin FOB ihraç değerine bölümü sonucu elde edilir ve bu kapsamda, ilgili gümrük beyannamesindeki 46. hanesindeki istatistikî kıymet esas alınır. Döviz kullanım oranının amacı, dahilde işleme rejimi sonunda Türkiye'ye yüzde kaç oranında döviz girdisi sağlandığının öğrenilmesidir. Bir başka ifade ile ihraç edilen ürünlerden kazanılan döviz için yurtdışına ne oranda döviz ödendiğinin bulunması amaçlanmaktadır. (Cebeci ve Yılmaz,2013:210) Döviz kullanım oranı DİİB kapsamında; otomotiv sektöründe düzenlenen belgeler

için azami %65, deri ve deri mamulleri ile çimento, cam, toprak ve seramik ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %60, tekstil ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %65, konfeksiyon ve orman ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %70, bunun dışında kalan sektörler için azami %80 olacak şekilde düzenlenmiştir(Dahilde işleme rejimi tebliği,2006: md:17).

Dahilde işleme rejimi kapsamında izin süresi sektörüne göre azami 12 aya kadar tespit edilebilmektedir. Ancak, gemi inşaatı, komple tesis ve benzeri ile üretim süreci 12 ayı aşan ürünler ve savunma sanayi alanına giren ürünlerin ihracına ilişkin düzenlenen belgenin/izin süresi, proje süresi kadar tespit edilebilir. Sürenin başlangıcı, dahilde işleme izin belgesinin/dahilde işleme izninin tarihidir. Süre sonu ise, belge/izin süresi (ek süre, haklı ve mücbir sebep ile fevkalade hallere ilişkin süreler dahil) bitiminin rastladığı ayın son günüdür (Dahilde işleme rejimi tebliği,2006: md:20).

Dahilde işleme rejimi çerçevesinde kullanılan iki sistem bulunmaktadır. Bunlar Şartlı Muafiyet Sistemi ve Geri Ödeme Sistemidir.

3. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ TÜRLERİ

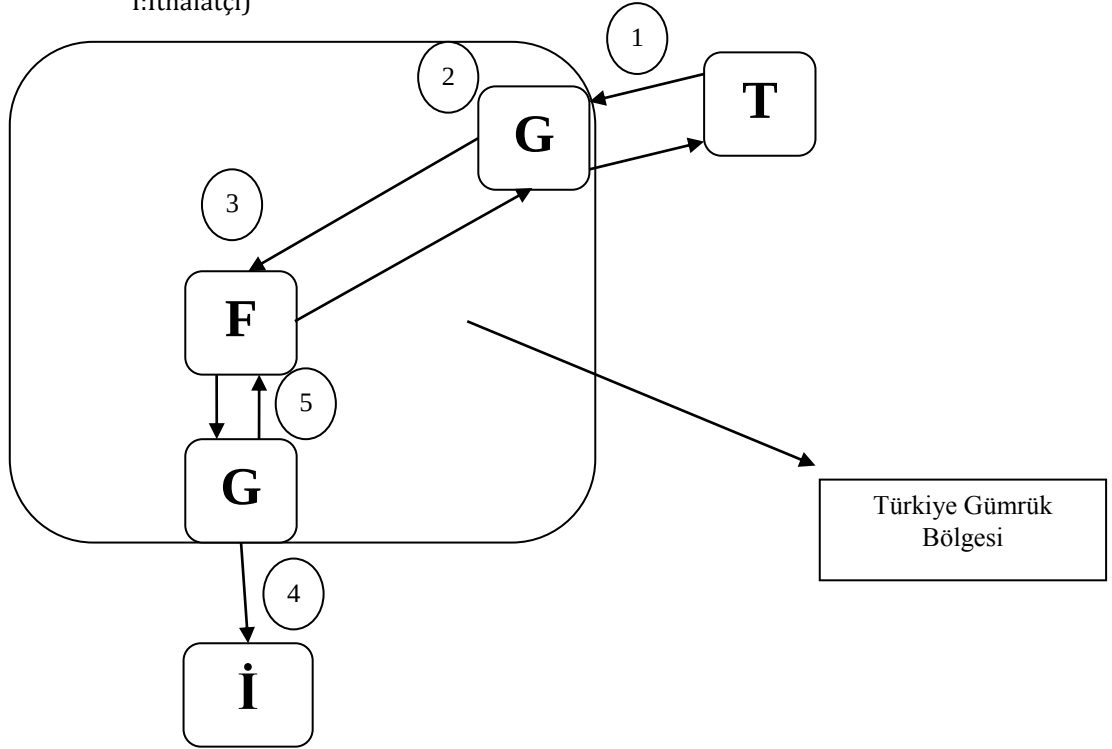
Dahilde işleme rejiminin uygulanması iki ayrı sistem üzerinden yürümektedir. Bunların ilki şartlı muafiyet sistemi diğeri ise geri ödeme sistemidir. Şartlı muafiyet sistemi ayrıca kendi içerisinde iki farklı uygulama şekline sahiptir. Bunlar eşdeğer eşya sistemi ile yurtiçi alım sistemidir.

3.1 Şartlı Muafiyet Sistemi (Önce İthalat)

Şartlı muafiyet sistemi; yurtdışından getirilen (ithal edilen) ve ihraç etmek amacıyla üretimde kullanılan ham madde, yarı mamul ve ambalaj ticaret politikası önlemlerine (kota, anti-damping, anti-sübvansiyon v.b.) tabi tutulmaksızın, vergisi teminata bağlanmak suretiyle bedelli ve/veya bedelsiz ithal edilmesi ve ihracat taahhüdünün gerçekleşmesini müteakip, alınan teminatın iade edilmesidir. Burada alınan teminat ihracatçı firmaların yapısına ve ihracat miktarlarına göre %1 ile %10 arasında değişiklik göstermektedir. Bu sistem kullanılmadığı takdirde ihracatta kullanmak amacıyla ithalat yapacak firmalar ithalatını gerçekleştirdikleri ürünlerin kıymet bedeli üzerinden Gümrük vergisi, Katma değer vergisi ve Özel tüketim vergisi gibi yüklerin altına girmek zorunda kalacaklardır (Demir, 2003:340).

Şekil 1’de resmedildiği gibi ; (1) Asıl işlenmiş ürün olarak makarna üretilip ihraç etmek isteyen üreticimiz işlemek amacıyla kullanacağı ham madde olarak TGB dışından un ithal etmek istemektedir. İthalat amacıyla yapacağımız başvuru esnasında ihracatı taahhüt ettiğimiz makarna miktarı ile kullanacağımız ithal un miktarını başvuru esnasında ithal eşyasının giriş yapacağı gümrük idaresine bildirmemiz gerekmektedir. (2) İşlemek amacıyla ithal edeceğimiz un için vergisi oranında teminatı izin başvuru yapacağımız gümrük idaresine yatırıyoruz. Teminat miktarı izin sahibinin basitleştirilmiş usul kapsamında olması durumunda yüzde bir-beş-on oranlarında olabilmektedir. (3) İşleme faaliyeti sırasında ithal ettiğimiz ürünün ihraç ettiğimiz ürüne oranı dikkate alınarak üretim tamamlanır. Burada sözünü ettiğimiz oran verimlilik oranıdır. İthal eşyasının TGB içerisinde işlenmesi amacıyla yapılan başvuru esnasında verimlilik oranını gümrük idaresine bildirmemiz ve bu bildirdiğimiz oranı baz alarak işleme faaliyeti yapmalıyız. Aksi takdirde izin başvurusunda taahhüt yerine getirmedikten dolayı eşyanın gümrüklenmiş değerinin iki katı ceza ile karşı karşıya kalabilmekteyiz. (4) İhracat taahhüdü verdiğimiz asıl işlenmiş ürünün işlenerek ihracatının gerçekleşmesinin ardından fiili ihracatın gerçekleştirildiğine dair bilgi ve belgelerin ihracatçılar birliği genel sekreterliği/gümrük idaresine sunarak rejim kapsamındaki taahhüdün kapatılması gerekmektedir. (5) Yetkili gümrük İdaresince yapılan inceleme sonucunda, belge/izin kapsamındaki ithalat esnasında alınan teminatlar, gerçekleşen ihracata tekabül eden oranda firmaya iade edilecektir (Tekin ve Tekin,2017: 158).

Şekil 1: Şartlı Muafiyet Sistemi İşleyişi (Aşağıdaki şekildeki kısaltmalar; G: Gümrük, F: Fabrika, T: Tedarikçi, İ:İthalatçı)

3.1.1 Eşya Kullanımı (Önce İhracat)

Şartlı muafiyet sistemi çerçevesinde ihracat yapmak amacıyla üretimde kullanılan ürünün elde edilmesi için ithal eşyasının yerine eşdeğer eşya olarak, ticari kalite ve teknik özellikleri itibarıyla aynı kalite ve nitelikleri taşıyan (asgari 8'li bazda Gümrük tarife istatistik pozisyonu) ülke içerisindeki eşya (serbest dolaşımdaki eşya) kullanılabilir. Aynı zamanda hem yurtdışından getirilen eşya (ithal eşya) hem de ülke içerisinde bulunan eşya (serbest dolaşımdaki eşya) aynı üretimde kullanılabilir. İhracat amacıyla kullanılan ürünün eşdeğer eşyadan elde edildiği durumlarda, Gümrük işlemlerinde ithal eşyası eşdeğer eşya, eşdeğer eşya ise ithal eşyası olarak değerlendirilir. İhracatın gerçekleşmesinden sonra üretimde kullanılan eşdeğer eşyanın miktarı kadar ithalat yapılabilen olup bu yapılan ithalat her türlü vergiden muaf ve ticaret politikası önlemlerinden etkilenmeden sadece malın bedelini ödeyerek yapılabilir. İthal edilen eşya firma tarafından istediği şekilde kullanma hakkına sahip olacaktır. İhracatta kullanılan ürünler yurtiçinden temin edilirken bunlar hem ithal eşyası olabilmekte hem de ülke içerisinde üretilmiş (Türk menşeli) olabilmektedir (Demir, 2001: 15).

3.1.2 Yurt İçi Alımlar

Dahilde işleme izin belgesi kapsamında ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan ham madde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul, değişmemiş eşya ve ambalaj malzemeleri yurt içinden de temin edilebilir. İhraç edilmek üzere yurt içinden temin edilen eşya, bu sistemin uygulanması bakımından ithal eşyası gibi değerlendirilir. Örnek verilecek olursa çikolata üretmek için kullanılacak şekerin yurtdışından temin etmek yerine Türkiye Gümrük Bölgesi'nde üretilmiş bir şeker fabrikasından temin edebiliriz. Yurtiçinden temin edilen şeker işlenmesi sonucu çikolata haline getirilerek ihracatının gerçekleştirilmesi durumunda ise yurtiçinden temin edilen şeker miktarı kadar ithalatın vergiden muaf tutulmasına imkan verilmektedir (Gümüş,2006:54). Burada dikkat edilmesi gereken husus eşdeğer eşya ile yapılacak ihracatta kullanılacak girdilerin Türkiye gümrük bölgesi dışından temin edilmiş serbest dolaşımda eşya olabilmesidir. Yurt içi alımda ise ihracat içerisinde kullanılacak girdiler Türkiye gümrük bölgesi içerisinde üretilmiş, çıkarılmış, avlanmış veya yetiştirilmiş serbest dolaşımdaki eşyanın kullanılabilmesidir.

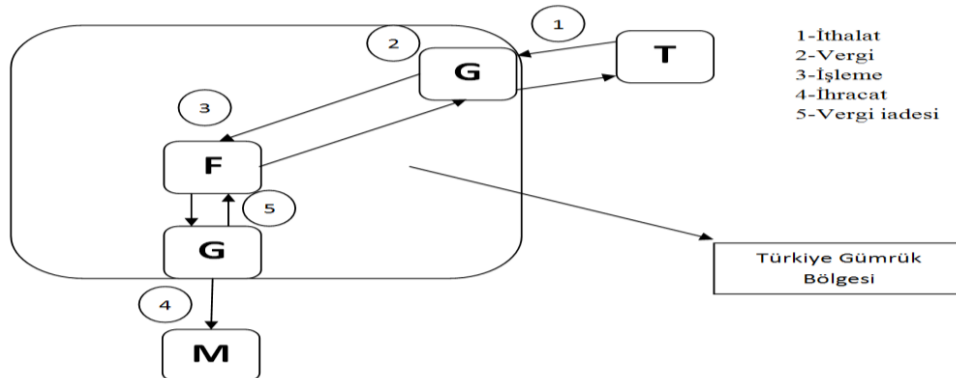
3.2 Geri Ödeme Sistemi

Geri ödeme sistemi; dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında serbest dolaşıma giren ham madde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinden elde edilen işlem görmüş ürünün ihracı halinde, ithalat esnasında alınan verginin (işletme malzemesine ilişkin katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi hariç) geri ödenmesidir. Bu kapsamda ithal edilen eşya için Gümrük İdaresince, ticaret politikası önlemleri uygulanır ve eşyanın ithali için öngörülen dış ticarete teknik düzenlemeler ve standardizasyon mevzuatı dahil diğer işlemlerin tamamlanması şartı aranır (Artan, 1999: 44).

Bu uygulamanın sebebi söz konusu eşyaların vergisi ödenerek serbest dolaşıma girmesidir. Hak sahibi istediği takdirde bu eşyaları yurtiçinde satabilecektir. Bu durum yurtiçi üreticilerin ekonomik çıkarlarıyla uyuşmayacağından ticaret politikası ve eş etkili tedbirler bu sistemde getirilen eşyalara uygulanmaktadır. Söz gelimi Çin'den getirilen bir ürün üzerinde dış ticaret tedbirleri bulunmaktadır. Bu eşya şartlı muafiyet sistemi kapsamında getirilebilir çünkü eşya teminat altında ve serbest dolaşım hakkı kazanmamıştır. Ülke içerisinde işlenerek ihraç edilecek ve aynı eşyayı üreten yerli üreticileri etkilemeyecektir. Aynı örnek eşya geri ödeme sistemi kapsamında getirildiğinde vergileri ödenerek serbest dolaşıma dahil olduğundan ülke içerisinde isteğe bağlı kullanılabilir ve bu durum yerli üreticiyi olumsuz etkileyecektir (Atan, 1995: 176). Geri ödeme sisteminden yararlanmak için, dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni alınması ve eşyanın geri ödeme sistemi kapsamında olduğunun gümrük idaresince ithalat esnasında belgeye/izne ilişkin Gümrük Beyannamesine kaydedilmesi zorunludur. Ayrıca, dahilde işleme izin belgesi ile ilgili satır kodunun Gümrük Beyannamesi üzerine kaydedilmesi gerekir.

Şekil 2'de resmedildiği üzere; (1) Asıl işlenmiş ürün olarak pantolon dikip ihraç etmek isteyen üreticimiz işlemek amacıyla kullanacağı ham madde olarak TGB dışından kumaş ithal etmek istemektedir. Geri ödeme sistemini kullandığımız için ithal eşyasına ticaret politikası önlemleri uygulanacaktır. Bu nedenle her ülkeden kumaş getirme şansımız olmayacaktır. Söz gelimi STA'mız olmayan bir ülkeden kumaş ithal ettiğimizde ek vergi yüküyle karşılaşabileceğiz. (2) İşlemek amacıyla ithal edeceğimiz kumaşın bu sistemde kullanılarak serbest dolaşıma gireceğinden vergisinin ödenmesi gerekmektedir. Vergisi ödenen eşya beyan sahibinin arzusu dahilinde tasarruf edilebilecektir. (3) İhracını taahhüt ettiğimiz ürünün üretilmesi sırasında ithal ettiğimiz ürünün ihraç ettiğimiz ürüne oranına dikkat edilerek işleme faaliyeti yapılacaktır. Burada sözünü ettiğimiz oran verimlilik oranıdır. İthal eşyasının TGB içerisinde işlenmesi amacıyla yapılan başvuru esnasında verimlilik oranını gümrük idaresine bildirmemiz ve bu bildirdiğimiz oranı baz alarak işleme faaliyeti yapmalıyız. Aksi takdirde izin başvurusunda taahhüt yerine getirmediğinden dolayı eşyanın gümrüklenmiş değerinin iki katı ceza uygulanmaktadır. (4) İhracat taahhüdü verdiğimiz asıl işlenmiş ürünün işlenerek ihracatının gerçekleştirilmesinin ardından fiili ihracatın gerçekleştirildiğine dair bilgi ve belgelerin İhracatçılar birliği genel sekreterliği/gümrük idaresine sunarak rejim kapsamındaki taahhüdün kapatılması gerekmektedir. (5) Yetkili gümrük İdaresince yapılan inceleme sonucunda, belge/izin kapsamındaki ithalat esnasında alınan vergiler, gerçekleşen ihracat taahhüdünün kapatılmasına müteakip 3 (üç) ay içerisinde, ithalat sırasında ödenen vergilerin iadesi için ilgili gümrük idaresine müracaat edilmesi durumunda iade edilmektedir (Tekin ve Tekin, 2017: 164).

Şekil 2: Geri Ödeme Sistemi İşleyişi (Aşağıdaki kısaltmalar; T: Tedarikçi, F:Fabrika, G: Gümrük İdaresi, M: İthalatçı)

Geri ödeme sistemi uygulanmayacak haller;

Geri ödeme sisteminden, Avrupa Topluluğuna üye ülkeler menşeli tarım ürünleri ithalatı hariç olmak üzere;

- ✓ İthal miktar kısıtlamalarına tabi olan,
- ✓ Tercihli tarife ya da özel bir şartlı muafiyet düzenlemesinden kotalar dahilinde yararlanabilen,
- ✓ Tarım politikası veya işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde ithalat vergilerine tabi olan,
- ✓ İthal eşyasının serbest dolaşıma giriş beyanının kabulü sırasında, işlem görmüş ürünlerden parasal ihracat iadesine tabi olan eşya yararlandırılmaz. (Palaoğlu ve Bozkuş, 2003: 69)

3.2.3 SİSTEMLER ARASINDAKİ FARKLAR

Şartlı muafiyet sisteminde ithal edilen eşyaların ithalat vergileri ödenmemekte bunun yerine teminat talep edilmektedir. Serbest dolaşım hakkı kazanmayan ithal eşyalara ait vergiler ödenmeyerek teminatın alınması ile sağlanan muafiyetin şartı ise teminat kapsamında ithal edilen eşyanın işlenerek ihraç edilmesidir. İhracatın gerçekleşmesine müteakip alınan teminat iade edilmektedir. Geri ödeme sisteminde ise ithal edilen eşyaların ithalat vergileri ödenerek serbest dolaşıma hakkı kazanmalarından dolayı ithal edilen eşyaların işlenerek ihraç edilmesi zorunluluğu yoktur. İsteğe bağlı olarak ihracatın gerçekleşmesi durumunda ödenen ithalat vergileri iade edilmektedir.

Şartlı muafiyet sistemi ihracat zorunluluğu bulunduğu için ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmamaktadır. Ticaret politikası önlemlerinin ana amacı yurtiçi üreticinin yapılacak olan ithalattan olumsuz etkilenmesinin önüne geçmektir. Örnek verilecek olursa ithal edilecek eşyanın fiyatının yurtiçi fiyatlardan düşük olması durumunda ithal eşyanın fiyatının arttırması yolu ile yurtiçi üretici korunmaktadır. Şartlı muafiyet sisteminde ithal edilen ürünlerin yurtiçi pazara etkisi olmadan ihraç edildiğinden ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaz. Geri ödeme sisteminde ise ihracat zorunluluğu olmamasından ve ithal edilen eşyanın vergileri ödenerek serbest dolaşıma girmesinden dolayı ticaret politikası önlemlerine tabi tutulur. Şu ana kadar anlattığımız farklılıkları aşağıdaki tablo yardımıyla özetleyebiliriz (Tekin ve Tekin, 2017: 166-167).

Tablo 1: Dahilde İşleme Sistemleri Arasındaki Farklar

	Şartlı Muafiyet Sistemi	Geri Ödeme Sistemi
Serbest Dolaşım Statüsü	Yok	Var
İhracat Zorunluluğu	Var	Yok
Teminat ödemesi	Var	Yok
Vergi ödemesi	Yok	Var
Ticaret Politikası Önlemleri	Yok	Var

Dahilde işleme rejimi kapsamında, AB üyesi ülkelere veya ikili anlaşma kapsamındaki ülkelere yapılacak olan ihracatta ise farklı bir uygulama göze çarpmaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinin ATR dolaşım belgesi eşliğinde AB üye ülkelere veya ikili anlaşma kapsamındaki ülkelere yapılacak ihracatta, bu ürünlerin üretiminde kullanılan üçüncü ülke menşeli sanayi ürünlerine ilişkin telafi edici vergi uygulanırken, kullanılan girdinin tarım ürünü olması durumunda alınan vergi tahsil edilmemektedir. Aynı şekilde bu sefer tarım ürünlerinin ATR dolaşım belgesi kapsamında AB üyesi ülkelere EUR-1, EUR-MED, EUR-MED fatura beyanı eşliğinde ikili anlaşma kapsamındaki ülkelere ihracında, bu ürünlerin üretiminde kullanılan üçüncü ülke menşeli eşyaya ilişkin verginin tahsil edilmesi gerekmektedir. AB tarafından uygulanan telafi edici verginin amacı entegrasyon dışına doğru ticaret sapırtıcı, entegrasyon içine doğru ticaret yaratıcı etki yaratmaktır. Bu etki ile entegrasyon içi ticaretin hacminin yükselerek karşılıklı olarak refah seviyesini arttırmaktır. Tabi bunun yanında AB ülkelerinin entegrasyon içi üreticilerini de korumacı politika güttüğünü unutmamak gerekiyor (Demir,2003: 57).

Örnek verecek olursak Brezilya menşeli tarım ürününün ülkemiz içerisinde üretime katılarak işlenmiş tarım ürünü olarak AB üyesi ülkelere veya ikili anlaşma kapsamındaki ülkelere ihracında Brezilya'dan ithal edilerek işlenmiş tarım ürününe katılan tarım ürününden Telafi edici vergi alınmazken Brezilya'dan ithal edilen ürün sanayi malı olması durumunda TEV tahsil edilmektedir. Aynı şekilde bu

ürün AB üyesi ülkelere veya ikili anlaşmaya taraf ülkelere birine ihraç edildiğinde TEV tahsil edilmektedir.

4. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ KAPSAMINDA İTHALAT VE İHRACAT ANALİZİ

Dahilde işleme rejimi ile ilgili eleştiri ve tavsiyeler; DİR çerçevesinde yapılan ihracatın ithal yedek parça, ara malı ve ham madde ile gerçekleşmesinin hem cari açık üzerinde baskı yarattığı hem de ithal ara malına olan bağımlılığı arttığı yönünde gözlemlenmektedir. DİR uygulamasının Gümrük Birliği anlaşması ile yürürlüğe girmesinden dolayı verilerin inceleme başlangıç yılı 1996 olarak belirlenmiştir. Tespit ve değerlendirme yapılırken 1996-2016 yılları arasında DİR çerçevesinde ihracat ve ithalat verileri ile toplam ihracat ve ithalat verileri, döviz kullanım oranı ve DİR çerçevesinde net ihracat verileri kullanılmıştır.

DİR çerçevesinde yapılan ihracatın yurtiçi üreticiyi olumsuz etkilememesi, sektörün ithal ham maddeye bağımlılığının artmasını engellemek ve cari açığı artırıcı etki yaratmaması amacıyla döviz kullanım oranı önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Döviz kullanım oranı, ithal edilen eşyaya ilişkin CIF ithal değerinin, ihraç edilen işlem görmüş ürüne ilişkin FOB ihraç değerine bölümü sonucu elde edilir. Döviz kullanım oranının amacı, dahilde işleme rejimi sonunda Türkiye'ye yüzde kaç oranında döviz girdisi sağlandığının öğrenilmesidir. Bir başka ifade ile ihraç edilen ürünlerden kazanılan döviz için yurtdışına ne oranda döviz ödendiğinin bulunması amaçlanmaktadır. Aşağıdaki tablo 2'ye göre 1996-2016 yılları arasında DİR kapsamında ithalatın ihracatı karşılama oranı (Döviz Kullanım Oranı) % 39 olarak görülmektedir. Son yapılan düzenleme ile DİR kapsamında döviz kullanım oranı ayrıcalıklı sektörler dışında genel olarak % 80 oranında belirlendiği dikkate alındığında 1996-2016 yılları arasındaki ortalamanın belirlenmiş olan değer yarısı olan % 39 olması DİR'in ülkeye döviz girişi sağlama açısından ne kadar önemli bir teşvik sistemi olduğunu göstermektedir. Döviz kullanım oranının % 39 olması DİR kapsamında yapılan her 100 dolarlık ihracat içinde 39 dolar ithal malı olduğu anlaşılmaktadır. Madalyonun diğer tarafından bakıldığında ise DİR kapsamında yapılan her 39 dolarlık ithalata karşılık 61 dolarlık net ihracatın yapıldığını bununla cari açığın azaltılması açısından önemli bir teşvik aracı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: 1996-2016 yılları arasındaki döviz kullanım oranları

YIL	İHRACAT (milyon \$)	İTHALAT (milyon \$)	DİR İHRACAT (milyon \$)	DİR İTHALAT (milyon \$)	DÖVİZ KULLANIM ORANI (%)
1996	23.224	43.627	6.996	3.074	0,44
1997	26.261	48.559	11.357	5.125	0,45
1998	26.974	45.921	10.545	4.423	0,42
1999	26.587	40.671	9.686	4.707	0,49
2000	27.774	54.503	11.809	5.462	0,46
2001	41.400	41.399	13.985	6.554	0,47
2002	36.059	51.553	19.296	6.594	0,34
2003	47.252	69.339	24.123	9.789	0,41
2004	63.167	97.539	34.115	13.895	0,41
2005	73.476	116.774	37.774	14.615	0,39
2006	85.534	139.576	43.556	16.264	0,37
2007	107.271	170.062	52.163	21.491	0,41
2008	132.027	201.963	62.796	27.222	0,43
2009	102.142	140.928	46.397	17.752	0,38
2010	113.883	185.544	53.720	19.051	0,35
2011	134.906	240.841	64.196	21.879	0,34
2012	152.461	236.545	65.267	23.052	0,35
2013	151.802	251.661	68.075	23.836	0,35
2014	157.610	242.177	68.527	23.120	0,34
2015	143.729	207.061	61.801	21.236	0,34
2016	142.529	198.618	60.965	18.687	0,31
ORT (96-16)	86.479	134.517	39.388,05	14.658,48	0,39
ORT (01-16)	105.328	161.974	48.547,25	17.814,81	0,37
ORT (08-16)	136.788	211.704	61.304,89	21.759,44	0,36

Kaynak: TÜİK Bilgi dağıtım daire başkanlığının bilgi talebi cevabına istinaden; Dahilde işleme rejimi ihracat verileri 3151ve 3141 rejim kodları ihracat verileri toplamı dikkate alınmıştır. İthalat verilerini ise 5100 ve 4100 rejim kodları ithalat verileri toplamını oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablo 3 incelendiğinde ise; DİR kapsamında yapılan ticarete net ihracatın (net ihracat=ihracat toplamı-ithalat toplamı) durumunu incelemenin DİR teşvik sisteminin cari açık üzerinde olumlu veya olumsuz etkisini görebilmekteyiz. Her yıl oluşan net ihracatın bir önceki yıla oranının dikkate alarak yapılan inceleme sonucunda 1996-2001 yılları arasında net ihracatın ortalama % 10 büyüdüğünü, 1996-2008 yılları arasında net ihracatın ortalama yine % 15 büyüdüğünü, 1996-2016 yılları baz alındığında ise bu oranının % 10 olduğu görülmektedir. Net ihracatta 2008 yılına kadar devam eden yükselişin 2016 yılına geldiğinde düşüşe geçmesinin nedenlerini incelerken bu değişimin toplam ihracat ve ithalatın değişiminden mi yoksa DİR çerçevesinden mi kaynaklandığını tespit etmek için bu dönemlerde toplam ihracat ve ithalattaki değişimlere bakmak gerekmektedir.

Tablo 3: Dir Kapsamında Net İhracat Verileri

YIL	DİR İHRACAT (milyon \$)	DİR İTHALAT (milyon \$)	NET DİR İHRACAT (milyon \$)	NET DİR İHRACAT DEĞİŞİM(%)
1996	6.996	3.074	3.922	
1997	11.357	5.125	6.232	0,37
1998	10.545	4.423	6.122	-0,02
1999	9.686	4.707	4.979	-0,23
2000	11.809	5.462	6.347	0,22
2001	13.985	6.554	7.431	0,15
2002	19.296	6.594	12.702	0,41
2003	24.123	9.789	14.334	0,11
2004	34.115	13.895	20.220	0,29
2005	37.774	14.615	23.159	0,13
2006	43.556	16.264	27.292	0,15
2007	52.163	21.491	30.672	0,11
2008	62.796	27.222	35.574	0,14
2009	46.397	17.752	28.645	-0,24
2010	53.720	19.051	34.669	0,17
2011	64.196	21.879	42.317	0,18
2012	65.267	23.052	42.215	0,00
2013	68.075	23.836	44.239	0,05
2014	68.527	23.120	45.407	0,03
2015	61.801	21.236	40.565	-0,12
2016	60.965	18.687	42.278	0,04
ORT (96-01)	10.730	4.891	5.839	0,10
ORT (96-08)	26.015	10.709	15.307	0,15
ORT (96-16)	39.388	14.658	24.730	0,10

Kaynak: TÜİK Bilgi dağıtım daire başkanlığının bilgi talebi cevabına istinaden; Dahilde işleme rejimi ihracat verileri 3151ve 3141 rejim kodları ihracat verileri toplamı dikkate alınmıştır. İthalat verilerini ise 5100 ve 4100 rejim kodları ithalat verileri toplamını oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablo 4 incelendiğinde; 2008-2016 yılları arasındaki değişime baktığımızda 2009 ve 2015 yıllarında toplam ihracat ve ithalatın yavaşladığı görülmektedir. Bu yavaşlamanın hangi dönemlerde olduğunu tablo incelendiğinde; 2009 yılında DİR kapsamında yapılan net ihracatın bir önceki yıla göre % 24 azaldığı, 2015 yılında ise bir önceki yıla göre azalışın % 12 olduğu görülmektedir. 2009 yılındaki toplam ihracatın bir önceki yıla göre değişimi dikkate alındığında bu oranın % 29 azaldığı aynı şekilde toplam ithalatında % 43 azaldığı görülmektedir. 2015 yılına geldiğimizde ise toplam ihracatın bir önceki yıla göre % 10 azaldığı toplam ithalatın ise bir önceki yıla göre % 17 azaldığını göstermektedir. 2009 ile 2015 yıllarında ihracat ve ithalatın bir önceki yıllara göre düşük seyretmesi DİR kapsamında

yapılmış olan ihracat ve ithalatı doğrudan etkilediği görülmektedir. Netice olarak DİR kapsamı oluşacak net ihracatın ülkenin toplam ihracat ve ithalat yapısıyla doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. 2009 ve 2015 yılı ortaya çıkan olumsuz tabloyu dikkate alsak bile DİR sisteminin net ihracat yaratma yeteneğinin olduğunu ve cari fazla verme açısından kullanılabilir bir teşvik sistemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Toplam İhracat-İthalat/DİR İhracat- ithalat artış oranları

YIL	İHRACAT (milyon \$)	İHRACAT DEĞİŞİMİ (%)	İTHALAT (milyon \$)	İTHALAT DEĞİŞİMİ (%)	DİR İHRACAT (milyon \$)	DİR İHRACAT DEĞİŞİMİ (%)	DİR İTHALAT (milyon \$)	DİR İTHALAT DEĞİŞİMİ (%)
1996	23.224		43.627		6.996		3.074	
1997	26.261	0,12	48.559	0,10	11.357	0,38	5.125	0,40
1998	26.974	0,03	45.921	-0,06	10.545	-0,08	4.423	-0,16
1999	26.587	-0,01	40.671	-0,13	9.686	-0,09	4.707	0,06
2000	27.774	0,04	54.503	0,25	11.809	0,18	5.462	0,14
2001	41.400	0,33	41.399	-0,32	13.985	0,16	6.554	0,17
2002	36.059	-0,15	51.553	0,20	19.296	0,28	6.594	0,01
2003	47.252	0,24	69.339	0,26	24.123	0,20	9.789	0,33
2004	63.167	0,25	97.539	0,29	34.115	0,29	13.895	0,30
2005	73.476	0,14	116.774	0,16	37.774	0,10	14.615	0,05
2006	85.534	0,14	139.576	0,16	43.556	0,13	16.264	0,10
2007	107.271	0,20	170.062	0,18	52.163	0,17	21.491	0,24
2008	132.027	0,19	201.963	0,16	62.796	0,17	27.222	0,21
2009	102.142	-0,29	140.928	-0,43	46.397	-0,35	17.752	-0,53
2010	113.883	0,10	185.544	0,24	53.720	0,14	19.051	0,07
2011	134.906	0,16	240.841	0,23	64.196	0,16	21.879	0,13
2012	152.461	0,12	236.545	-0,02	65.267	0,02	23.052	0,05
2013	151.802	0,00	251.661	0,06	68.075	0,04	23.836	0,03
2014	157.610	0,04	242.177	-0,04	68.527	0,01	23.120	-0,03
2015	143.729	-0,10	207.061	-0,17	61.801	-0,11	21.236	-0,09
2016	142.529	-0,01	198.618	-0,04	60.965	-0,01	18.687	-0,14

Kaynak: TÜİK Bilgi dağıtım daire başkanlığının bilgi talebi cevabına istinaden; Dahilde işleme rejimi ihracat verileri 3151 ve 3141 rejim kodları ihracat verileri toplamı dikkate alınmıştır. İthalat verilerini ise 5100 ve 4100 rejim kodları ithalat verileri toplamını oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablo 5'e göre; DİR kapsamı yapılan ihracat ve ithalatın toplam ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini incelediğimizde; Dahilde işleme rejiminin yürürlüğe girdiği 1996 yılında toplam ihracat içerisinde DİR kapsamında yapılan ihracat oranının % 30 olduğu 1996-2016 yılları arasında bu oranın ortalaması % 45 olmaktadır. Diğer değişkenler olarak ifade edebileceğimiz döviz değişimleri, kredilere erişim kolaylığı, tüketim-tasarruf oranları dikkate alınmadığında DİR teşvik sisteminin kullanılmaya başladığı yıldan itibaren ihracat üzerindeki ağırlığının yıldan yıla arttığı görülmektedir. Aynı şekilde DİR kapsamında yapılan ithalatın toplam ithalat üzerindeki yoğunluğu incelendiğinde; 1996 yılında bu oranın % 7 olduğu 1996-2016 yıllarının ortalaması dikkate alındığında % 11'e yükseldiği görülmektedir. Yine ihracat ve ithalat verileri üzerinde etkileri bulunan yukarıdaki unsurlar dikkate

alınmayarak sadece toplam ithalat ile DİR kapsamı yapılan ithalata bakıldığında % 4'lük bir artışın olduğu tespit edilmektedir. 1996 yılı baz kabul edilerek yapılan incelemede DİR kapsamı ihracatın yoğunluğunun % 15 arttığı DİR kapsamı ithalatın ise % 4 arttığı tespit edilmektedir. Sadece bu veriler dikkate alındığında DİR teşvik sisteminin ihracat üzerindeki etkisinin ithalata göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 5: DİR kapsamı ihracat ve ithalatın toplam ihracat ve ithalat içindeki payı

YIL	İHRACAT (milyon \$)	DİR İHRACAT (milyon \$)	DİR İHRACAT/TOPLAM İHRACAT (%)	İTHALAT (milyon \$)	DİR İTHALAT (milyon \$)	DİR İTHALAT/TOPLAM İTHALAT (%)
1996	23.224	6.996	0,30	43.627	3.074	0,07
1997	26.261	11.357	0,43	48.559	5.125	0,11
1998	26.974	10.545	0,39	45.921	4.423	0,10
1999	26.587	9.686	0,36	40.671	4.707	0,12
2000	27.774	11.809	0,43	54.503	5.462	0,10
2001	41.400	13.985	0,34	41.399	6.554	0,16
2002	36.059	19.296	0,54	51.553	6.594	0,13
2003	47.252	24.123	0,51	69.339	9.789	0,14
2004	63.167	34.115	0,54	97.539	13.895	0,14
2005	73.476	37.774	0,51	116.774	14.615	0,13
2006	85.534	43.556	0,51	139.576	16.264	0,12
2007	107.271	52.163	0,49	170.062	21.491	0,13
2008	132.027	62.796	0,48	201.963	27.222	0,13
2009	102.142	46.397	0,45	140.928	17.752	0,13
2010	113.883	53.720	0,47	185.544	19.051	0,10
2011	134.906	64.196	0,48	240.841	21.879	0,09
2012	152.461	65.267	0,43	236.545	23.052	0,10
2013	151.802	68.075	0,45	251.661	23.836	0,09
2014	157.610	68.527	0,43	242.177	23.120	0,10
2015	143.729	61.801	0,43	207.061	21.236	0,10
2016	142.529	60.965	0,43	198.618	18.687	0,09
ORT (96-16)	86.479	39.388	0,46	134.517	14.658	0,11
ORT (01-16)	105.328	48.547	0,46	161.973	17.814	0,11
ORT (08-16)	136.788	61.305	0,45	211.704	21.759	0,10

Kaynak: TÜİK Bilgi dağıtım daire başkanlığının bilgi talebi cevabına istinaden; Dahilde işleme rejimi ihracat verileri 3151ve 3141 rejim kodları ihracat verileri toplamı dikkate alınmıştır. İthalat verilerini ise 5100 ve 4100 rejim kodları ithalat verileri toplamını oluşturmaktadır.

Ülkemiz üretimde ithal girdiyi yüksek oranda kullandığından, yani ithalata dayalı büyüdüklerinden, büyüme oranlarındaki artışlar cari işlemler dengesinde ciddi bozulmalara neden olmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda gelişmiş ülkelerin büyüme oranındaki artışların ise tüketim harcamalarını artırarak tasarruf hacmini daralttığını ve böylece cari işlemler dengesinde bozulmalara neden olduğuna ilişkin tespitler de bulunmaktadır. Türkiye ise üretim için çoğunlukla ara sermaye mallarını dışarıdan ithal etmektedir. Türkiye'nin üretim yapısında ithal girdi çok büyük ve belirleyici rol oynamaktadır (bkz: Tablo 5). Dolayısıyla ithal ara malı ihtiyacı bir taraftan ekonomik büyümeyi artırırken diğer taraftan cari işlemler dengesinin bozulmasına sebep olmaktadır. Yüksek miktarda ithal girdi ihracatın ithalatı karşılama oranında azalmaya, dış ticaret ve cari işlemler dengesinde ise bozulmaya yol açmaktadır. Yukarıda yapmış olduğumuz tespitte ise DİR çerçevesinde ithalatın ihracat üzerindeki etkisinin % 39 seviyelerinde olduğu, bazı istisnai sektörlerde bu oranın % 70'lere yükseldiği görülmekte iken toplam ihracat içerisindeki toplam ithalat bağımlılığının ise cari açık üzerinde daha bir baskıya sebep olduğu tespit edilmiştir (Aras ve Öztürk, 2012: 95-97).

Türkiye'de cari işlemler açığının yükselmesinin diğer temel nedenlerinden biri ise tasarruf oranındaki düşüştür. Finansman imkânlarındaki artış ve tüketicilerin finansman kaynaklarına erişiminin kolaylaşması, tüketici kredilerini ve hane halkı borçluluğunu artırırken ve bireysel tasarruf eğilimini zayıflatmıştır. Türkiye'deki iç tasarruflar, yurtiçindeki yatırımları karşılayamamaktadır. İç talebi genişleten veya daraltan (örneğin kredi kullanım oranını artması) değişimler, öncelikle dış ticaret, dolayısıyla da cari işlem dengesini etkilemektedir. Kronik, yapısal dış açık veren bir ekonomide iç talebin artışı eğer ki ülke içi üretimden karşılanamazsa iç talep ithalat yoluyla karşılanacak ve cari açığı arttıracaktır. İç talep artışı ülke içi tasarruf yoluyla değil de ülke dışı sermaye hareketlerinden sağlanması durumunda ise kısa süreli büyümenin karşılığında yine cari açık artmaya başlayacaktır. Sermaye girişleri-Talep genişlemesi-dış ticaret açığı olarak sıralayabiliriz (Koratav, 2015: 208). DİR

kapsamında yapılan ithalatın Türkiye Gümrük Bölgesi içerisinde serbest dolaşıma girmemesi yani tüketilmesi, satılması imkanı olmaması ithal edilen işlem görecekt eşyanın tüketim malı olarak kullanılmasını engellemektedir. Bu yönüyle bakıldığında tüketim malı ithalatının cari işlemler açığına olumsuz etkileri irdelenirken DİR sistemi yoluyla yapılan ithalatın bu yönlü bir etki yaratmadığı görülmektedir.

İhracatın tamamının ithalata bağımlı olduğunu düşünsek bile bu durumun cari açığa yol açacağını söylemek zordur. İthal edilen ara malları, döviz kullanım oranı ile ilgili incelememizde tespit ettiğimiz gibi bir katma değer yaratılarak ihraç edilmektedir. Türkiye, DİR kapsamında gerçekleştirdiği her 39 dolarlık ara malı ithalatına, 61 dolarlık değer katarak, 100 dolarlık bir ihracat gerçekleştirmektedir. DİR kapsamında elde edilen 22 dolarlık net ihracat, Türkiye'nin yapması gereken ithalatına yetmiyorsa, ticaret açığı oluşacaktır. Bu ithalat, ya tüketim malı ya da yurt içi üretimde kullanmak için ithal edilen ara mallarından oluşacaktır. Eğer ihracattan elde edilen net döviz geliri bu ithalatı karşılayamıyorsa; yapılması gereken şey ya ihracat miktarını arttırmak, ya ithal edilen ara mallarını yurt içinde üretmek, ya ithal ara malına bağımlı olan yurt içi üretimi azaltmak, ya da tüketim malı ithalatını azaltmaktır (Subaşat, 2010: 26).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İhracat odaklı dış ticaret uygulamaları dünyada ve ülkemizde son 30 yıldır yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu uygulamalar arasında en yaygın kullanılan ekonomik etkili bir rejim ve ihracatı teşvik sistemi olması nedeniyle dahilde işleme rejimidir. Rejimin işleyiş mekanizması ithal edilecek mamullerin ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan ki bunlar miktar kısıtlaması, anti-damping uygulamaları, tarife kısıtlaması, gözetim ve kontrol uygulamaları olarak ifade edebiliriz. Aynı zamanda ithalat esnasında alınacak ithalat vergilerinin de tahsil edilmemesidir. Bu muafiyet karşılığında ithal edilen mamulün işlenerek ihraç edilme şartı bulunmaktadır. Bu işleyiş mekanizmasıyla ihracatçının dünya piyasalarından ucuz ve kaliteli mamul tedarik ederek uluslararası rekabet gücü kazanması ve ihracatın teşvik edilmesi yoluyla cari açığın daraltılması hedeflenmektedir.

DİR kapsamı ihracat teşvik sistemleri üzerine yapılan en önemli eleştiri yukarıda hedef olarak belirlenen cari işlemler üzerindeki eleştirilerdir. İhracatın bu sistem içerisinde ithal ara malı, yarı mamul veya ham maddeye bağımlı kaldığı ve bu yolla cari açığın kronikleştiği tenkit edilmektedir. İthal bağımlılığının incelenmesi açısından yapılan tespitler ülkenin ticarete kullanmış olduğu döviz cinsinin ülkenin ulusal para cinsi karşısındaki değeri, ülke ekonomisinde krediye ulaşım kolaylığı, ülke tüketim ve tasarruf oranları belirleyici olmaktadır. Ülkemizde 2001 sonrası Türk Lirasının dış ticarete kullanılan para birimleri karşısındaki değerinin 2012 yılına kadar yüksek olduğu, 2012 yılından günümüze kadar ise hızla değer kaybederek düşük hale geldiği görülmektedir. Dövizin ucuz olduğu dönemlerde ithalatın yurtiçi kullanıma göre daha avantajlı olduğu, dövizin pahalı olduğu dönemlerde ise ithalatın yurtiçi kullanıma göre cazibesinin kalmadığı bilinmektedir. Aynı şekilde dövizin ucuz olduğu dönemlerde yurtiçinde kredi kullanım oranının artması ithalat içinde tüketim malları oranının artmasına sebep olmaktadır. Bu artış milli gelir içindeki tüketim miktarını arttırırken tasarruf oranını azaltmaktadır. Bu tüketim eğilimi milli gelir üzerinde büyüme eğilimi sağlarken cari açık üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu olumsuz etki gelecek yıllarda yatırıma dönüşmesi gereken kısmın tasarruf edilmeyerek tüketimde kullanılmasına ve sonuç olarak ithalatın artmasına neden olmaktadır. Nitekim tüketim artışı yerine bu büyüme tasarruf olarak kullanılmış olsa ithalat artışı azaltılacak gelecek yıllarda yapılacak ihracat amaçlı yatırıma kullanılabilecektir. Aynı şekilde ülke para biriminin uzun yıllar diğer para birimlerine göre daha değerli olması ihracat içindeki ithal ara malı kullanım miktarının yüksek seyretmesine sebep olmaktadır. İhracatçı yurtiçinden pahalı temin edeceği malları yurtdışından daha ucuza temin edebilmektedir. Lakin bu durumun DİR kapsamı ihracatta yüksek seyretmediğini ifade edebilmekteyiz. İthalat verilerini incelediğimizde; toplam ithalat içerisinde DİR kapsamı ithalat oranının % 10 civarlarında seyretmesi aynı zamanda DİR kapsamı ticarete döviz kullanım oranının % 40 olması bu durumun toplam ihracat üzerinde ithal ara malı, yarı mamul veya ham madde bağımlılığının DİR teşvik sisteminden kaynaklanmadığını göstermektedir. Hatta bir yere kadar toplam ithalatı da finanse etmektedir.

DİR uygulamaları çerçevesinde ithal ara malı, yarı mamul ve ham madde üzerindeki maliyet unsurlarını azaltarak ihracatçıya uluslararası rekabet gücü sağlamak hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşırken yurtiçinde aynı kalitede ve maliyette temin edilemeyen ara malı, yarı mamul ve ham

maddenin yurtdışından temin edilmesi ihracat teşviği açısından önemlidir. DİR uygulamasının temelde arz yetersizliğinin olduğu dönemlerde kullanılması gerektiği arz dönemleri dışında kullanılmasının ithal bağımlılığına yol açtığı ifade edilmektedir. 1996-2016 yılları arasında döviz kullanım oranları incelendiğinde 1996 yılında % 44 olan seviyenin 2016 yılında %34 seviyelerine düştüğü son 10 yılda ise % 34 seviyenin tekrarlandığı görülmektedir. Bu veriler gösteriyor ki DİR kapsamı ithalatın arz yetersizliğinin olduğu dönemlerde meydana gelmediğidir. Ne kadar arz yetersizliğinden kaynaklanmasa da bu alanda gerekli düzenlemeler yapılarak belirlenmiş stratejik sektörlerde ithalat bağımlılığının daha da aşağıya çekilmesi hedeflenebilir. Ülkemiz açısından aynı kalitede ve maliyette temin edilemeyen yurtiçi malları üreten üreticilerin olumsuz etkilenmemesi amacıyla sübvans edilmesi de ayrıca gerekmektedir. Bu amaçla KDV-ÖTV indirimi, vergi erteleme, finansman araçlarına kolay ulaşım önem kazanmaktadır. Diğer taraftan yabancı para biriminin değerli olduğu yurtdışından tedariğin zorlaştığı dönemlerde DİR kapsamında kullanılacak ara malı, yarı mamul ve ham maddenin ülke içerisinden temin edilmesi teşvik edilmelidir. Bu amaçla yurtiçi malın fiyatını düşürebilecek muafiyetlerin sağlanması ve DİR kapsamında ihracat yapacak üreticiye finansman kolaylığı sağlanmalıdır.

İhracatçılara sağlamış olduğu avantajların yanı sıra ülkemizde kaçakçılık faaliyetinin en fazla kullanıldığı rejim olarak DİR karşımıza çıkmaktadır. İhracat taahhüdü ile ticaret politikası önlemlerine tabi olmadan ve ödenmesi gereken vergilerin askıya alınarak teminata bağlanan eşya Türkiye Gümrük Bölgesi içerisinde daha düşük kalitede mal ile değiştirilebilmektedir. Bu değişim sonrası düşük kaliteli yurtiçi mamul işlenerek ihracat taahhüdü yerine getirirken yurtdışından ticaret politikası önlemlerine tabi olmadan ve vergi muafiyetinden yararlanarak Türkiye Gümrük Bölgesi içerisine girmektedir. Bu durumda yurtiçi üretici hem kalite hem de maliyet açısından rekabet edemeyeceği yurtdışı mamulle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun önüne geçilerek yurtiçi üreticinin korunması amacıyla DİR kapsamı eşyanın gümrüğe sunulmasından, işlenmesi sürecine kadar gerekli denetim ve tedbirlerin alınarak hem yurtiçi üreticinin mağdur olması engellenmeli hem de devletin vergi kaybı engellenmelidir.

4458 sayılı gümrük kanunumuzun temelini oluşturan Avrupa Birliği Gümrük Kodu 01 Mayıs 2016 tarihi itibarı ile değiştirilmiştir. Bu değişikliklere ilişkin taslak metin 10 Ekim 2013 tarihinde "952/2013 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü" adı altında AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Bu değişikliklere ilişkin ikincil mevzuatları yapma yetkisini veren Yetkilendirilmiş Esaslar ve Uygulama Esaslar 29 Aralık 2015 tarihindeki AB Resmi Gazetesi'nde paylaşılmıştır. Bu düzenlemeler arasında dahilde işleme rejiminin yeniden yazımı suretiyle geri ödeme sisteminin kaldırılarak, gümrük kontrolü altında işleme ile dahilde işleme rejimlerinin birleştirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda vakit kaybetmeden 4458 sayılı gümrük kanununda dahilde işleme rejimi ile ilgili gerekli değişikliklerin yapılması AB ile entegrasyonumuz açısından önem arz etmektedir.

Son tahlilde DİR uygulaması Türk ihracatçısının ihracat ürünlerinde kullanacakları ara malı, yarı mamul ve ham maddenin Türkiye Gümrük Bölgesi içerisinde istenilen kalite ve maliyette temin edilemediği durumlarda TGB dışından ticaret politikası önlemlerine tabi olmadan ve alınacak vergilerin teminat yoluyla alınmaması sayesinde uluslararası rekabet gücünü arttırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ihracatçıyı teşvik yöntemleri arasında en yaygın ve aktif olarak görülmektedir. Yaygın ve aktif olmasının yanı sıra DİR kapsamında yapılacak muafiyet ve teşviklerin sektörlerin arz-talep ve maliyet-fiyat dengeleri dikkate alınarak tespit edilmesi ve aynı zamanda tespit edilerek izin verilen ithalatların sıkı denetim ve kontrol sonucunda ihracat taahhütlerinin kapatılması yerli üreticinin korunması açısından önem arz etmektedir. 1996-2016 yılları arasında toplam ihracat içerisinde DİR kapsamında yapılan ihracat oranının yüksek olmasına rağmen toplam ithalat içerisinde DİR kapsamı ithalat oranının düşük olduğu görülmektedir. Her ne kadar DİR sisteminin cari açığı arttırıcı etkisinin bulunmadığı tespit edilmesine rağmen yerli üreticinin korunması ve bazı sektörlerde görülen ithal bağımlılığının önlenmesi amacıyla rejime ait gerekli düzenlemelerin son düzenlenen Avrupa Birliği Gümrük Kodu dikkate alınarak revize edilmeli, DİR kapsamında ortaya çıkan kaçakçılığın etkin bir şekilde denetim altına alınması önem arz etmektedir. Sektör incelemesi detaylı bir şekilde yapılarak yurtiçinde ucuz ve kaliteli temin edilebilecek mamullerin tespit edilerek DİR kapsamından çıkarılarak yurtiçi alıma teşvik edilmelidir. Aynı şekilde yurtiçinde maliyet ve kalite açısından temin edilmesi mümkün olmayan mamullerin tespit edilerek DİR kapsamı içerisine alınması sistemin daha sağlıklı çalışması açısından önemli bir unsurdur.

KAYNAKÇA

- Artan, T.(1999). “Dahilde İşleme Rejiminin İncelenmesi”, Gümrük Dergisi, 5 (17):42-45.
- Aras, O. N.& Öztürk, M. (2012). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu ve Soruna Çözüm Noktasında Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Değerlendirmesi”, Ekonomi Bilimler Dergisi, 4(1): 91-104.
- Atan, T.(1995). “Türkiye-Ab Ve Gümrük Mevzuatı”, Gümrük Müşavirleri Derneği Yayınları: 176.
- Binhan,O. (2000). “Dahilde İşleme Rejimi ve Tekstil Sektörüne Etkileri”, İTO Yayınları, İstanbul.
- Borotav, K.(2015).“Türkiye İktisat Tarihi”, İmge Kitabevi, Ankara.
- CebeciKocaefe,A.& Yılmaz, M. (2013). “DİR ve Türk Ekonomine Etkileri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2): 205-224.
- Demir, A.(2001). “İhracatı Teşvik Yöntemlerinden DİR”, Gümrük Dergisi, 10(36): 11-23.
- Demir, M.(2003).“İhracat Ve İhracat Teşvikleri” Detay Yayınları,Ankara.
- Demir, A. (2003). “DİR Kapsamında Yurtiçi Alım Uygulamaları” Gümrük Dergisi, 12 (46): 50-76.
- Eryılmaz, M.(1994). “Dış Ticarete Liberasyonun Kısa Vadede Etkileri ve Gümrük Birliğinin Etkileri”, Gümrük Dergisi, 3(8): 14-20.
- Gümüş, M. (2006). “Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yurtiçi Alımlar”, Gümrük Dergisi, 15(54): 35-43.
- Kemer, O. B. (2005).“Dış Ticaret Teknikleri”,Alfa Aktüel,1. Baskı, İstanbul.
- RESMÎ GAZETE, 4458 sayılı Gümrük Kanunu, 04.11.1999 tarihli, 23866 sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, Gümrük Yönetmeliği, 07.10.2009 tarihli, 27369 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejim Kararı, 27.01.2005 tarihli, 25709 sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, 2005/1 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, 27.01.2005 tarihli, 25907 sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, 20.12.2006 tarihli, 26382 sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, 2007/2 sayılı Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ, 01.04.2007 tarihli, 26480 sayılı Resmi Gazete.
- Rodrik, D. (2011).“TheGlobalizationParadox, Norton andCompany”, New York.
- Palaoğlu, M.&Bozkuş, H. İ., (2003). “Gümrük Rejimlerine Genel Bir Bakış”, Gümrük Dergisi, No:43.
- Pamuk, Ş.(2014). “Türkiye’nin İktisat Tarihinin 200 Yılı”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sami, C.(2006).“Dahilde İşleme Rejiminin İşleyişi”, Gümrük Dergisi, Sayı:54, Ankara.
- Selen, U. (2005). “Dış Ticaret Yardım unsuru Olarak DİR:Türkiye Açısından Değerlendirme” Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (10): 182-205.
- Subaşı, T. (2010). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Nedenler ve Çözümler”, İktisat ve Toplum Dergisi, (1): 26-34.
- Şen, E. (2017).“Kurumsallaşma ve Kurumsal Yönetişim” Beta Yayınları, İstanbul.
- Şenol, Ç.& Sayılğan, G.(2010).“Dahilde İşleme Rejimin Türk İhracatçıları Üzerine Etkileri”,Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35):37-53.
- Tanrıbilir, R.& Şen, E.(2005). “Kültürlerarası İletişim ve Öteki Kavramının Günümüz Dünyasındaki Yeri ve Önemi”, Journal of İstanbul Kültür University, 2005/1: 129-137.
- Tekin, Ü. E.&Tekin, A.(2017).“Gümrük İşlemleri”,Seçkin Yayıncılık, Ankara.